

Проф. дин Драгомир Драганов

КАК ЗА МАЛКО щеше да ни няма

**ВСИЧКО ОТ АРХИВИТЕ
ПО ИДЕЯТА „БЪЛГАРИЯ –
16-А РЕПУБЛИКА НА СССР“**

Редактор **Мирослава Бенковска**
Технически редактор **Стефка Иванова**
Коректор **Валя Калчева**

Формат 60x90/16. Печ. коли 15

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА „ТРУД“
София, бул. „Цариградско шосе“ № 47, етаж 1;
тел.: 971-99-18
Разпространение – тел.: 846-75-29
e-mail:office@trud.cc
www.trud.cc
www.znam.bg

Печат „Бем Принт“ ООД

© Съставител, автор на предговора, обяснителните бележки
и заключението проф. дин Драгомир Драганов, 2015 г.

© Стефка Иванова, корица, 2015 г.

© Книгоиздателска къща „Труд“, 2015 г.

ISBN 978-954-398-419-0

Проф. дин Драгомир Драганов

КАК ЗА МАЛКО щеше да ни няма

ВСИЧКО ОТ АРХИВИТЕ
ПО ИДЕЯТА „БЪЛГАРИЯ –
16-А РЕПУБЛИКА НА СССР“

trud

София, 2015 г.

В памет на баща ми проф. г-р Павел Драганов

Съдържание

Идеята за България – 16-а република на СССР – мит или реалност?.....	7
Стенографски протокол от пленума на ЦК на БКП от 31 юли – 1 август 1963 година. (Извадки).....	23
Стенографски протокол от пленума на ЦК на БКП от 4 декември 1963 година. (Пълен текст).....	40
Стенографски протокол от пленума на ЦК на БКП от 26 февруари 1964 година. (Пълен текст)	163
Стенографски протокол от пленума на ЦК на БКП от 17–19 юли 1973 година. (Извадки от стенограмата на негово заседание)	196
Вместо заключение	231
Приложение № 1	238
Приложение № 2	240

Идеята за България – 16-а република на СССР – мит или реалност?

Някъде в средата на 80-те години на миналия век ми предложиха да ме включат в авторския колектив на „Многогостната история на БКП“, която трябваше да види бял свят през 1991 г. във връзка със 100-годишнината от учредителния конгрес на БСДП на връх Бузлуджа.

Предложението беше съблазнително – неограничен достъп до Централния партиен архив на БКП (ЦПА) за периода, който разработваш, и никакъв „последващ контрол“ върху това, което си записваш от документите.

Да поясня – по това време, за да те пуснат в ЦПА, трябваше да отговаряш поне на три условия – да си член на БКП, да не си с брада и „на изхода“ да ти проверяват всички записки, които си водил.

С първото условие бях наред. Второто го преодолях със специалното разрешение на Димитър Станишев, по онова време секретар на ЦК на БКП.

Но най-ме поблазни обещанието, че за нас, „от авторския колектив“, няма да важи третото условие – да ни проверяват какво точно сме успели да „измъкнем“ от архива, без съответното „бдително лице“ да ни контролира.

За всеки един професионален историк е наистина удоволствие да се „пъхне“ в папки с документи с гриф „СП“ (строго поверително) и после да си излезе, без никой да го проверява. Поради което без колебание приех офертата.

И така, ровичкайки из архивите, попаднах на документите

от пленумите на ЦК на БКП от 1963–1964 и от 1973 г., на които се е обсъждал въпросът за „сливането на България със СССР“, т.е. за превръщането ни в 16-а съветска република.

Преписах, естествено, на ръка (за фотокопирна техника беше абсурдно да се мечтае) по-важното от тях и старателно го кътах до времето след 10 ноември 1989 г. После в два броя на тогавашния (все още) в. „Народна култура“ главният му редактор Стефан Продев без колебание помести статиите ми „Как за малко щеше да ни няма“ и „Как изобщо щеше да ни няма“, в които описвах какво се е случило на въпросните пленуми.

Основната ми теза в тези две статии, базирана изцяло върху документите от пленумите, беше, че на два пъти – през 1963–1964 и през 1973 г., управляващата тогава комунистическа партия и лично нейният ръководител Тодор Живков всъщност са обмисляли възможността за закриване на България като суверенна държава и за превръщането ѝ в част от многонационална империя (в случая – СССР). Сиреч обмисляли са вариант на очевидно национално предателство.¹

По всичко личи, че, извън „посветените в заверата лица“, т.е. участниците в пленумите, това се е пазело в дълбока тайна от обществото. Защото даже и такъв виден през 80-

¹ По това време (края на 1989 – началото на 1990 г.) беше вече в ход подготовката на прословутото „Дело № 1“ срещу Тодор Живков и „близкото му обкръжение“. Моят апел в статиите ми беше новата власт да не се занимава с кокошкарски задявки – колко и на кого точно апартаменти раздал Живков като държавен глава, дали на Калоянчев „мерцедесът“ е законно придобит, или със специално разрешение, и т.н.

Призовавах, ако наистина има желание да се подходи сериозно, срещу Живков и съучастниците му (а всички членове на ЦК на БКП, подкрепили идеята му за „сливането“ ни със СССР, де факто са негови съучастници) да бъде повдигнато далеч по-сериозно обвинение – за действия срещу националния суверенитет и териториалната цялост на българската държава, т.е. наистина за национално предателство.

Очевидно обаче за част от „новите“ ръководители на БКП (някои от които наистина съучастници в опита за национално предателство) това не беше изгодно и те предпочетоха да се измъкнат с „кокошкарските“ обвинения срещу Живков. Които, както е известно, завършиха с фактически провал.

те години партиен функционер като акад. Илчо Димитров отправя през януари 1990 г. питане до тогавашния председател на Народното събрание Станко Тодоров дали изнесеното в статиите ми наистина се е било случило (прилагам копие от питането му).²

Естествено, бай Станко отминава питането на академиката с грубо мълчание. Коего обаче, поне за част от нас, историците, обикновено означава едно – че отговорът е „да“.

Казвам „поне за част от нас“, понеже по въпроса сред колегията няма единодушие. Хора, които очевидно няма да спрат да изпитват симпатии към Живков, „социализЪма“ му и „доброто старо време“, не спират да твърдят, че това било „маньовър“ (също любим термин на Живков), за да се измъкнат още и още икономически „благини“ за Родината ни, но не и тя да се закрива като държава. Не спират и с пропагандирането на твърденията на Живков след 1989 г., че „такова нещо“ (самоликвидирането на България като суверенна държава) даже не било и мислено.

Оставям това на тяхната професионална (а може би по-скоро политическа) съвест.³ Но и това също беше част от предизвикателството да бъдат публикувани документите от пленумите на ЦК на БКП от 1963–1964 г. и от 1973 г., които да „проговорят“. Пък нека читателят сам да отсъди кой е крив и кой – прав.

Всъщност пленумите от началото на 60-те и 70-те години, на които се обсъжда идеята за „все по-тясно сближаване, а в перспектива и за сливане“ на НРБ със СССР, без да броя този от 31 юли 1963 г., когато тя само е подхвърлена от

² Вж. Приложение № 1.

³ Специално за тях обаче ще си позволя да цитирам онази част от отчета на М. Григоров за посещението на наша делегация в СССР през февруари 1964 г., в която той обяснява, че първият от двата главни въпроса, които делегацията набелязала за обсъждане, е „да се разменят мисли във връзка с решението на нашия пленум (от декември 1963 г.) за създаване на икономически, политически и идеологически предпоставки за обединение в перспектива на Народна република България със Съветския съюз“. (ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 606, л. 4.)

Живков, са три.⁴ Основният, проведен на 4 декември 1963 г., е посветен изцяло на този въпрос, поради което заема централно място в настоящата публикация. Необходими са обаче поне три уточнения.

Първо, още в доклада си пред VIII конгрес на РКП(б) през 1919 г. Ленин твърди, че всички нововъзникващи комунистически държави ще се присъединят към Съветска Русия и ще образуват с нея обща, „всемирна (т.е. общосветска или общо световна) съветска република“. Която (общосветската, де) ще има и „обща (на Всемирната република) програма“.⁵

Второ, след провала на плановете за „трите вълни на световната пролетарска революция“ и възприемането на тезата на Сталин за възможността за „изграждане на социализма в една отделно взета държава“ тази идея минава на заден план. Но отново е подхваната от Жданов през 1947 г. Той обаче очевидно подценява мнителността на Сталин. Според А. Авторханов замисълът на „вожда на световния пролетариат“ е да погълне, но „поетапно“, източноевропейските държави от т.нар. „съветска сфера на влияние“ и да ги направи част от новата съветска империя.⁶

Жданов обаче разбира погрешно този замисъл на Сталин и се опитва да „ускори“ процесите. Един от резултатите на това „ускоряване“ са и изявленията на Георги Димитров от януари 1948 г.

Под силното въздействие на високоградусни алкохолни напитки във влака от Букурещ до София Димитров обявява предстоящото създаване на „балканска федерация“ между „народите на народните демокрации – на Румъния, България, Югославия, Албания, Чехословакия, Полша, Унгария и Гърция – запомнете, и Гърция“.

Сталин, директно повлиян от Берия, вижда в тази идея

⁴ А според спомените на проф. дин Димитър Сирков – дори четири (вж. Приложение № 2).

⁵ VIII съезд РКП(б). Протоколи, с. 101. Цит. по Авторханов, А. Загадката около смъртта на Сталин. С., 1991, с. 81–82.

⁶ Авторханов, А. Цит. съч., с. 82–83.

опит на „народните демокрации“ да се откъснат от съветската сфера на влияние и да създадат нещо като „втори СССР“, но без самия СССР. И може би – и против него като начало на „нова всемирна съветска република“.⁷

В резултат през 1947–1948 г. замисълът за присъединяване на която и да е от страните от т.нар. „народни демокрации“ към СССР умира. Умират – някои твърдят, че по мистериозен начин⁸ – и двамата му основни автори – Жданов (1948 г.) и Димитров (1949 г.). С тяхната смърт идеята престава да е актуална поне до началото на 60-те години.

И така стигаме до третото – възраждането на този замисъл, поне в България. За първи път Живков повдига същия този проблем на пленума на ЦК на БКП от 31 юли 1963 г.⁹

Подобна точка изобщо не фигурира в дневния ред. Но в заключителните си думи по повод обсъждането на информацията на Ст. Тодоров за поредното съвещание на СИВ Живков споделя, че „от няколко години“ го била осенила „една идея“.

„Тук трябва да кажа, че тази идея не е моя, това е идея фактически на другаря Димитров“, добавя скромно той. А „идеята“ е проста – „да се обърнем с едно писмо към ЦК на КПСС и към правителството на Съветския съюз, в което да поставим въпроса, да аргументираме необходимостта от създаването на по-тясна връзка между съветската и нашата икономика в перспектива с нейното сливане. И по-нататък политическо сливане“.¹⁰

⁷ Вж. по-подробно Драганов, Д. В сянката на сталинизма. Комунистическото движение след Втората световна война. С., 1990, с. 60 и сл.

Любопитно е, че на пленума на ЦК на БКП от 26 февруари 1964 г. Митко Григоров почти буквално повтаря (или потвърждава) опасенията на Сталин. Вж. приложения документ от ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 606, л. 9–10.

⁸ Диагнозите им са подозрително еднакви – „сърдечна недостатъчност“, като в тази на Димитров е добавено и цироза на черния дроб и диабет.

⁹ Вж. по-подробно приложения документ от ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 583, л. 35 и сл.

¹⁰ Позволявам си да цитирам част от приложенияте документи, за което се извинявам. Но пояснението „и по-нататък политическо сливане“ ми се струва много важно. Не по-малко важни обаче са поне още две неща. Първо, че „идеята“ не е на Димитров, а, както вече споменах, на Ленин, макар и в по-широк мащаб. Но май Живков не е запознат с този факт. И второ, че за разлика от Живков Димитров не говори и за „по-нататък политическо сливане“.

Но основният дебат за „по-тясната връзка между съветската и нашата икономика в перспектива с нейното сливане“ и „по-нататък политическо сливане“ се провежда на пленума на ЦК на БКП от 4 декември 1963 г., протоколите от който са представени в сборника.¹¹ И тъй като тъкмо този документ е причината за спора искал ли е Живков да станем 16-а република на СССР, или просто е хитрувал, нека оставим на читателя сам да си прави изводите.

Преди това обаче отново са необходими още поне две уточнения.

Първо, между 1957 и 1963 г. в комунистическото движение се реализира „голямата схизма“ между КПСС и Китайската комунистическа партия. И Живков – а следователно и БКП, а следователно и управляваната от нея България – не се колебаят на коя страна да застанат.¹²

И второ, в рамките на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) след 1958 г. на България е отредена ролята на „аграрна държава“, сиреч, на страна – производител на евтини земеделски продукти, докато Чехословакия, ГДР и др. са „възнаградени“ да бъдат индустриални.¹³

Решението е просто – България ще доставя евтина земеделска продукция (главно домати, чушки и грозде) на останалите „братски държави“, а те ще ни внасят скъпи промишлени стоки.

Това според мен също е един от аргументите на Живков

¹¹ ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 599.

¹² ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 300, л. 64. До превръщането на „идеологическите разногласия“ между Хрущов и Мао Дзъдун в конфликт между КПСС и ККП, БКП не само приветства идеята на Мао за „големия скок“, но и се опитва да приложи някои нейни елементи на местна, българска почва. Но още в началото на конфликта ръководството на БКП бърза да се разграничи от нея. „Ние в България, макар и за кратко време, също употребявахме понятието „икономически скок“. Трябва обаче да заявим, че ние никога не сме влагали такова съдържание и не сме разбирали понятието „икономически скок“, както го разбират китайските другари“. (ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 432, л. 173.)

¹³ Вж. по-подробно аргументацията на самия Живков в приложения документ от ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 583, л. 28 и сл.

да се обърне през 1963 г. към Хрущов с искането за присъединяване – първоначално икономическо, а „в перспектива“ и политическо – на България към СССР.¹⁴ Казвам това не с цел да оправдавам Живков, а – отново – като предложение към читателите на сборника сами да изберат позицията си.

А сега по съдържанието на сборника. Първоначалната идея беше да се публикуват само протоколите от двата пленума – от 4 декември 1963 г.¹⁵ и от 17–19 юли 1973 г. Оказа се обаче, че, поне що се отнася до събитията от „първия опит за присъединяване“ (1963 г.), логично е да се видят не само „предисторията“, но и „следисторията“ му, т.е. от юли 1963 до февруари 1964 г.

Първият опит приключва неуспешно. От една страна, защото Хрущов ясно заявява, че въпросът не е в това дали българският народ би загубил своя национален суверенитет.¹⁶ Истината е, че при евентуално сливане СССР би се лишил от един „независим“ глас в международните организации, а след 1955 г. България е член на ООН и всичките ѝ структурни подразделения.

¹⁴ Някои колеги обясняват това с „прагматизма“ на Живков, който довел и до „необикновеността“ на идеята му, като целта била под формата „да се жертва доброволно националната самостоятелност“ (колко елегантно определение) „с празни приказки... да бъде извоювано привилегировано място за България при оказването на суровинна, енергийна, икономическа и политическа (?) помощ от страна на Съветския съюз“. Вж. тази теза в Исторически личности и идеи. С., 2011, с. 131–132.

„Прагматизъм“ ли е обаче съждението на Живков, че „суверенитета народът го разбира да има за ядене“ и че „ние работим за народа, а не за формата“? (ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 583, л. 36).

¹⁵ Съжалявам искрено, че тук трябва да опровергая патетичния разказ на уважения от мен поет и драматург Стефан Цанев как героично успял да се добере до документите от съответния пленум, преди да бъдат унищожени (апропо, те са в 2 екземпляра), как ги фотокопирал и заключил в сейф (пак апропо, при мен в кабинета си седяха поне 2 месеца на открито в плик от търговска верига, без никой да им посегне) и т.н. Оставям настрана и факта, че са ги чели поне още четирима колеги и никой от тях не е предприемал подобни драстични предпазни мерки.

¹⁶ „Въпросът не е до българския народ“, препредава думите на Хрущов докладчикът на пленума от февруари 1964 г. Митко Григоров. (ЦДА, ф. 1Б. оп. 5, а.е. 606, л. 19.)

И от друга страна, защото по онова време очевидно започва да зрее недоволство срещу Хрущов сред най-близкото му обкръжение.¹⁷ То кулминира през октомври 1964 г. с вътрешнопартиен преврат, когато той е свален от поста първи секретар на ЦК на КПСС.¹⁸ А Живков е достатъчно хитър, за да не прави резки движения, докато не се ориентира в настроенятията на новото ръководство на СССР и КПСС.

Впрочем не може да се отрече невероятният усет на Живков да „влиза под кожата“ на ръководителите на КПСС и СССР. Освен категоричната му (и безкритична) защита на позицията на Хрущов в разразилия се в края на 50-те и началото на 60-те години спор с Мао Дзъдун, който пък е подкрепен от генералния секретар на Албанската партия на труда Енвер Ходжа¹⁹, като легенда се носи една негова фраза при посещение на наша делегация в Москва, че целта на БКП е „да си свери часовника“ с КПСС.²⁰ На Хрущов тази фраза толкова му харесала, че постоянно призовавал „братските партии“ към „сверяване на часовниците“...

Съществуват документални доказателства, че поне към 1968 г. Живков е успял да впечатли с верноподаническите си чувства и наследника му Леонид Илич Брежнев, като доста точно улавя намеренията на СССР за налагане на т.нар. „доктрина на ограничения суверенитет“ спрямо страните

¹⁷ На пленум на ЦК на БКП от 19 октомври 1964 г. Живков препредава информацията на тогавашния съветски посланик в България Н. Органов за заседание на ЦК на КПСС, посветено на „ненормалното положение в Президиума на ЦК на КПСС във връзка с неправилните методи на др. Н. С. Хрущов“. По думите на Органов Хрущов бил създал „ненормална... нетърпима обстановка“, при която „членове на Президиума и други ръководни другари... не са могли да отидат при него... с месеци и години“, а освен това „страдал от дълбока атеросклероза“. (ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 627, л. 2–4.)

¹⁸ Много добре са описани реакциите на БКП и лично на Живков в: Стоянов, Л., Ж. Лефтеров. Политиката на БКП за превръщане на България в съветска република. (От идейни постулати към практически действия. Ч. 2.), ebox.nbu.bg/.../1%20L.%20Stoianov%20i%20J.%20Lefterov%20+%20г.

¹⁹ Вж. по-подробно напр. Драганов, Д. В сянката на..., с. 157 и сл.

²⁰ Живков използва този термин на пленума на ЦК на БКП от 10 декември 1960 г. (ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 441, л. 3.)

от съветската сфера на влияние. Според „доктрината Брежнев“, както е по-популярното ѝ име, всички страни от съветската сфера на влияние могат да опитват промени само и единствено в рамките на „социалистическия строй“.²¹

За първи път тази доктрина е приложена още в хода на събитията от 1968 г. в Чехословакия, завършили с военната интервенция и окупацията ѝ от страна на пет държави членки на Варшавския договор. А ето и твърденията от юли 1973 г. на тогавашния външен министър на България Петър Младенов: „За чест на нашата партия по време на чехословашките събития, когато ръководителите на братските партии обсъждаха положението в Чехословакия, пръв другарят Живков на базата на задълбочен марксистко-ленински анализ определи положението като открита контрареволуция и предложи мерките (т.е. военна интервенция), които сега всички ние оценяваме като единствено възможните и правилните“.²²

Брежнев се отблагодарява „щедро“ за предложението. При посещение на Живков в Москва през септември 1968 г. е постигнато „принципно споразумение“ СССР да доставя на България внушителни количества нефт, газ, електроенергия, както и черни метали, дървен материал, целулоза и „много други стоки, които са жизнено важни за българската икономика“.²³

В съобщението обаче – внимание! – присъстват и доста прелюбопитни детайли – че по време на разговорите между Брежнев и Живков са били разменени и мнения по „по-нататъшното развитие на всестраниното сътрудничество между КПСС и БКП, между СССР и НР България“, по „осъществяване на съветско-българското икономическо съ-

²¹ Вж. напр. Драганов, Д. Записки по политическата история на Европа и САЩ през съвременната епоха. Велико Търново, 2006, с. 203 и сл.

²² ЦДА, ф. 1Б, оп. 58, а.е. 81, л. 143 (машинописно номериран), л. 128 (номерация на ръка).

²³ Външна политика на Народна република България. Т. 2. С., 1971, с. 466.

трудничество“, по „координиране на народностопанските планове на СССР и НР България за 1971–1975 г.“ и т.н.²⁴ Сякаш човек чете предварителен „конспект“ на онова, което предстои на пленума на ЦК на БКП от юли 1973 г., където „конспектът“ е развит в детайли!

Пленумът се занимава с широк кръг въпроси, свързани с външната политика на България. И все пак главният сред тях са дискутираните и приети „основни насоки за развитието на всестраниното сътрудничество“ със СССР. Поради това, а и с оглед на темата на настоящия сборник, представям на вниманието на читателя само онази част от протоколите от петото му заседание, проведено на 19 юли, които са пряко свързани с темата.²⁵ Съзнателно не включвам в сборника и встъпителното слово на Живков, още повече че приетите от пленума „Основни насоки за развитието на всестраниното сътрудничество със Съюза на съветските социалистически републики в етапа на изграждане на развито социалистическо общество в Народна република България“ го повтарят почти буквално.

За разлика от по-скоро емоционалните пленуми от 1963–1964 г., този от 17–19 юли 1973 г. е не само по-сучноват, но и доста по-страшноват.

Първо, защото в този случай въпросът наистина не е просто на импровизация, а и на „предварителни разговори с Леонид Илич Брежнев и други съветски партийни и държавни ръководители“ през ноември 1972 г. в Москва, както пояснява във встъпителното си слово Живков. Изкушавам се да приведа доста дълги откъси от отчета му на заседание на Политбюро от 21 ноември, защото, поне пред мен, те поставят редица въпроси, на които обаче ще оставя читателите сами да си отговорят.

И тъй, след традиционното встъпление как България върви от успехи към още по-големи такива, Живков обяснява

²⁴ Пак там, с. 465.

²⁵ ЦДА, ф. 1Б, оп. 58, а.е. 83.

на Брежнев, че „обаче накрая дебело подчертахме, че тези успехи са заплашени от съгресения, че могат да се получат големи неудачи и изключителни трудности, защото въпреки нашите усилия ние не можахме да създадем резерви от суровини, материали и фураж, нямаме валутни резерви...

Затова предложих... да излезем с нов вариант – да предложим помощ на Съветския съюз, а не да се молим, да издевателствуваме, да се молим и да утежняваме тяхното положение. Нашето предложение е за 3 години да вложим 3 милиарда рубли капитални вложения в Съветския съюз...

Духът на изложението по този въпрос беше, че ние желаем не да утежняваме положението на Съветския съюз, а взаимно да се подпомогнем. Казахме им открито, че се задъхваме, че не можем повече да се развиваме, защото всяка година у нас дефицитът и диспропорциите се увеличават. Ако не решим суровинния проблем, през следващата петилетка ще се получи съгресение в цялата икономика...

Нашето изложение беше много откровено и ясно...

Другарят Брежнев каза, че това е мащабно предложение и заслужава внимание, но с редица уговорки. Обещаха да го проучат.

Ние изложихме мнението, че... българо-съветската дружба вече не може да изчерпва своето съдържание само в едно направление, тя е всеобхватна и трябва да отидем по-нататък към плътно сближение в областта на икономиката, науката, обществените организации, партията и т.н.

По повод на това др. Брежнев каза: „Вие много пъти сте поставяли този въпрос, но ние смятаме, че не му е времето“ и т.н. Очевидно той не ме разбра“.²⁶

Извинявам се за дългия цитат, но той може би е въведение (или направо обяснение) за второто – защо въпреки това Живков възприема хода с „Основните насоки за развитието на всестранното сътрудничество със СССР в етапа на

²⁶ ЦДА, ф. 1Б, оп. 35, а.е. 3726.

изграждане на развито социалистическо общество в НРБ“, както е озаглавен документът? И според който България май наистина следва да изчезне, доколкото той предвижда комплексни мерки за националното ни обезличаване? Още повече че, ако предложението за „сближаване и в перспектива за сливане“ от 1963 г. наистина има по-скоро емоционална основа, през 1973 г. всичко е на „строго научна“ такава?

Отново ще оставя читателите сами да съдят. Но не мога да устоя на изкушението и да не направя няколко кратки коментара.

Какво означава например постановката за „непосредствено свързване на възпроизводителния процес“, „взаимна обратимост между лева и рублата“, „съгласуване на системите на ценообразуване“ на двете страни и т.н.? Не е необходимо човек да е икономист, за да схване, че дори и само тези три неща да се осъществят, ще бъде направена огромна крачка към сливане на двете икономики. Или по-точно – към вливане на националната българска икономика в многонационалната съветска.

Какво означава, че българското външно министерство „следва да разработва с Министерството на външните работи на СССР планове за общи действия в отделни райони на света, становището на двете страни в ООН и в други международни организации, проблемите на европейската сигурност“ и т.н.? Ами нищо друго освен загуба на суверенитет в осъществяване на външната политика на България.

Какво означава, че на МВР е възложено „да развива своята дейност по въпросите на защитата на социалистическите завоевания от посегателствата на враговете на социализма в тясно сътрудничество с КГБ и МВР на Съветския съюз“? И че в правовата сфера задачата е „сближаване на основното законодателство“ с това на СССР? Ами нищо повече от загуба на суверенитет и във вътрешната политика.

Какво означава, че всички държавни и политически органи следва неуморно да работят за „възпитанието на трудещите се в дух на любов и преданост към СССР“? Ами това,

че се подменя „любовта и предаността“ към собствената държава с тези към друга?

Какво означава „художествено-творческият живот у нас все повече да се приобщава към процесите, които се извършват в разностранния културно-творчески живот в Съветския съюз“ и активно включване в „съвместната борба против упадъчното буржоазно изкуство и естетически теории“? Ами че и цялата българска култура ще трябва да бъде подчинена на съветските критерии.

Пленумът единодушно гласува „Основните насоки...“.²⁷ А два месеца по-късно, от 18 до 21 септември 1973 г., на посещение у нас е Леонид Илич Брежнев.

Освен че на гърдите му са закачени още две отличия – златна звезда на „Герой на НРБ“ и орден „Георги Димитров“, в правителствената резиденция „Воден“ се водят и съвсем конкретни разговори за по-нататъшното икономическо и политическо сътрудничество между двете страни – поредното увеличаване на доставките на нефт, корекции (увеличаване) на експортните цени на селскостопанската продукция към другите социалистически страни и т.н. Брежнев обещава.²⁸

²⁷ Би било наистина любопитно да се направи сравнение между имената на „съучастниците на Живков“ от пленума от 1973 г. и тези на хората, които и на XIV конгрес на БКП (февруари 1990 г.) отново бяха избрани за членове на Висшия партийен съвет. Но това излиза извън рамките на настоящия сборник.

²⁸ Детайлите са преразказани достатъчно подробно напр. в сп. Ново време, 1993, кн. 1, с. 89 и сл.

Известно е, че Брежнев е бил изключително тщеславен човек. Очевидно Живков умело се е възползвал от това. Брежнев е три пъти „Герой на Народна република България“ (1973, 1976, 1981), три пъти носител на орден „Георги Димитров“ (1973, 1976, 1981), на медал „100 години от Освобождението на България от османско робство“ (1978), на медал „30 години от социалистическата революция в България“ (1974), на медал „90 години от рождението на Георги Димитров“ (1972) и на медал „100 години от рождението на Георги Димитров“ (1982). А като анекдот от „брежневския застои“, когато той публикува книгата си „Малая земля“ („Малката земя“), около която и в България се вдигна огромен шум, се разказваше, че Втората световна война всъщност е само малък епизод от голямата битка за „Малката земя“, в която той е участвал.

В информацията си на последвалото заседание на ЦК на БКП обаче според Живков „ние се споразумяхме със съветските другари да не разгласяваме широко нито документа, приет от юлския пленум, нито нашата съвместна договореност с КПСС да действуваме в това направление“.²⁹ Това вече наистина е тъжно. Защото излиза, че всичко, включително и перспективата за загуба на национална идентичност, за втори път след 1963 г.³⁰ се върши зад гърба на носителя на тази идентичност – българския народ.³¹

Истината е, че по линия на първото, икономическото направление, печелившата страна е България. По второто обаче, за политическото сближаване, в следващите няколко години като че ли настъпва затишие. Защо?

Основната причина, поне според мен, е в нарастващото напрежение в отношенията между СССР и част от държавите от неговата сфера на влияние. Още в края на 60-те години например Чаушеску в Румъния започва все по-самостоятелна политика. От 1974 г. насетне, и особено след избирането на кардинал Войтила за папа през 1978 г., в Полша се чувства подем на националистическите настроения.

Даже и в държавата с един от най-строгите режими – Чехословакия, през 1977 г. се поставя началото на дисидентско движение, което получава широка международна подкрепа. Унгария от своя страна пък винаги е била, макар и по-скоро неофициално, достатъчно дистанцирана от общите процеси в социалистическия лагер.

²⁹ ЦДА, ф. 1Б, оп. 58, а.е. 89.

³⁰ Нито в съвместната декларация за водените в Москва преговори между делегациите (16–21 февруари 1964 г.), нито в речта на Живков на митинга в София след завръщането на делегацията (26 февруари) няма и дума за истинската цел на посещението. Всъщност именно това ме накара да включа в сборника и протоколите от пленума на ЦК на БКП от 26 февруари 1964 г.

Единственият конкретен (и истински) факт, който е фиксиран в споменатите погоре два документа (съвместната декларация и речта на Живков), е отпускането на „нов заем от 300 млн. рубли“. Вж. Вншна политика на... Т. 2, с. 47–81.

³¹ Вж. напр. и възмушчението по този повод на акад. Илчо Димитров в приложението негово питане до председателя на Народното събрание от 17 януари 1990 г. (Приложение № 1).

При това положение евентуалното присъединяване на България към СССР би поставило на сериозни изпитания „доктрината Брежнев“, доколкото би разкрила цялото лицемерие на теорията за „ограничения, но все пак суверенитет“. Очевидно в Москва добре схващат опасностите от подобен провал на „доктрината“, за да рискуват.

От друга страна, в средите на международната общност България и без това е известна като най-предания сателит на СССР. И от тази гледна точка евентуалното ѝ „сливане със“ (или по-скоро вливане в) него вече би изглеждал по-скоро формален, отколкото същностен факт.³²

Трето, макар и само като моя хипотеза, замесването на България в атентата срещу папата (1981 г.) може би също е повлияло за „охлаждане на ентузиазма“ на СССР спрямо идеята за сливане. Защото това би означавало не само косвено, но и съвсем пряко да поеме отговорността за атентата.

Смъртта на Брежнев (ноември 1982 г.) и последвалата смяна на трима генерални секретари на ЦК на КПСС оставя на заден план политическата идея за евентуалното присъединяване на България към СССР. Първо, защото този път Живков няма достатъчно време да се ориентира в новата политическа обстановка. И второ, защото с идването на Горбачов (1985 г.) и прекратяването от страна на СССР на икономическите привилегии, от които дотогава се ползва България, обезсмислят и този аспект на процеса.

В заключение искам да подчертая, че идеята за публикуването на документите, които следват, е да помогнем да се спрат спекулациите и политизациите по темата „за“ или „против“ България – 16-а република.

Пък наистина нека читателят, след като се запознае с тях, сам да прецени коя от двете тези е по-близо до историческата истина.

³² Все пак според проф. дин Димитър Сирков поне до 1981 г. и поне в икономически аспект идеята не е окончателно умряла (вж. Приложение № 2).

* * *

Няколко необходими пояснения.

Първо, излиза, че 10 години дискусиите по въпроса за „по-тясното сближаване“, а „в перспектива и сливане“ на СССР и България, т.е. превръщането ѝ в 16-а съветска република, са обект на постоянно внимание от страна на членовете на ЦК на БКП – от 31 юли – 1 август и 4 декември 1963, през 26 февруари 1964 до 17–19 юли 1973 г.

Второ, на пленума през юли–август 1963 г. и на този 10 години по-късно, през юли 1973 г., въпросът за „по-тясното сближаване“ е (или е част от) само един от въпросите, които се обсъждат, докато останалите два – от декември 1963 г. и февруари 1964 г., са изцяло посветени на темата.

Това обяснява и различния подход на съставителя при публикуването им – два „интегрални“ стенографски протокола и само онези части от другите два документа, в които се обсъждат проблемите на „сливането“. Всички текстове са предшествани от пояснителни бележки.

За съжаление продължителният престой на документите във фондохранилищата (все пак става въпрос за половинвековна давност) попречи на първоначалното ни добро намерение да ги приложим като фотокопия и се наложи пренабирането им.

И трето, но не и по важност – през 2012–2013 г. колегите от ЦДА свършиха превъзходна работа, като дигитализираха и качиха на страницата в интернет на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) почти всички документи на Политбюро и ЦК на БКП за целия период от 1944 до 1989 г. – общо около 212 000 страници (вж. <http://archives.bg/politburo/>), за което заслужават само адмирации за професионализма си.

Цитирам последния електронен адрес и с цел да помогна на онези, които биха възнегодували, че два от четирите документа не са в пълен обем. Те са достъпни за всички на горния сайт.

Проф. дин ДРАГОМИР ДРАГАНОВ